

Отметим, что в сказке связь чертей с попом носит длительный характер «до самой смерти» [2] и не имеет статуса борьбы с бесами. Следовательно, «Сказка о попе и работнике его Балде» – это христианский сюжет об искушении. Балду можно понимать как беса, который некоторое время входит в доверие, а потом жестоко истязает грешника. Соглашение с нечистой силой не может привести ни к чему хорошему. В сказке мы прекрасно это видим: игры со злом не проходят даром, и нечистая сила забирает душу.

Также можно предположить, что Балда – это карающее добро. Например, о похуже наказании говорится в Библии: «... поразит тебя Господь сумасшествием, слепотой и оцепенением сердца» [6]. Следовательно, для того чтобы выявить грешника, раскрыть его тайну и наказать за злодеяния, именно Балду направляют христианские силы к попу.

Договор с чертями – это и есть главная вина попа, за которую он должен быть наказан. И если рассматривать такие интерпретации сказки, то наказание соответствует преступлению.

В конце сказки поп появляется в виде старика, то есть обычного человека, а не священника. Он предал веру и не захотел спасти свою душу. Поэтому и попом назвать его нельзя. И в итоге за свои преступления лишился ума:

А с третьего щелка

Вышибло ум у старика [2].

Таким образом, на основе исследования «Сказки о попе и работнике его Балде» А. С. Пушкина необходимо сделать вывод о зашифрованных смыслах и общих мотивах данного произведения. Они раскрываются при серьёзном их анализе с точки зрения христианских этических концепций. Поэтому образ главного героя Балды трактуется как-некая сила, как искушающее зло или карающее добро. А автор «Сказки о попе и работнике его Балде» преподносит весьма неожиданные и важные моральные уроки.

Литература

1 Толковый словарь Ожегова онлайн [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://slovarozhegova.ru/word.php?wordid=17801>. – Дата доступа: 20.04.2024.

2 Пушкин, А. С. Сказка о попе и работнике его Балде [Электронный ресурс] / А. С. Пушкин // Интернет-библиотека Алексея Комарова. – Режим доступа: <https://ilibrary.ru/text/453/p.1/index.html>. – Дата доступа: 20.04.2024.

3 Неёлов, Е. М. Сказка А. Пушкина «О попе и о работнике его Балде» [Электронный ресурс] / Е. М. Неёлов // Проблемы исторической поэтики. – Режим доступа: https://poetica.pro/journal/content_list.php?id=3662. – Дата доступа: 22.04.2024.

4 Штемберг, А. С. Герои русских народных сказок: кто они и почему ведут себя так, а не иначе? [Электронный ресурс] / А. С. Штемберг // КиберЛенинка. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/geroi-russkih-narodnyh-skazok-kto-oni-i-pochemu-vedut-sebya-tak-a-ne-inache-1>. – Дата доступа: 22.04.2024.

5 Фасмер, М. Этимологический словарь русского языка [Электронный ресурс] / М. Фасмер // Азбука веры. – Режим доступа: <https://azbyka.ru/otechnik/Spravochniki/etimologicheskij-slovar-russkogo-jazyka-fasmer/#source>. – Дата доступа: 22.04.2024.

6 Библия [Электронный ресурс] // Азбука веры. – Режим доступа: <https://azbyka.ru/biblia/?Deut.28&r>. – Дата доступа: 22.04.2024.

УДК 811.161.3'42'373:821.161.3-1*Н. Гілевіч

А. С. Дзядкова

АКАЗІЯНАЛЬНАЯ ЛЕКСІКА Ў ТВОРЧАСЦІ НІЛА ГІЛЕВІЧА

У артыкуле на матэрыяле творчасці Ніла Гілевіча разглядаюцца аказіянальныя лексічныя адзінкі – аўтарскія наватворы. Пры гэтым адзначаецца, што паэтычны дыскурс

Ніла Гілевіча надзвычай багаты на разнастайныя аўтарскія наватворы, акрэсліваюцца розныя спосабы словаўтварэння аказіяналізмаў, якія дапамагаюць стварыць непаўторныя вобразы, арыгінальна і ёміста выразіць думкі і пачуцці аўтара, выклікаць розныя асацыяцыі ў чытача.

Аб развіцці любой мовы сведчыць тое, што яе лексічны склад пастаянна папаўняецца новымі словамі. Вывучэнне новых лексічных адзінак з’яўляецца адным з найбольш важных пытанняў сучаснай лінгвістыкі. Новыя словы, якія з’явіліся ў мове ў пэўны перыяд яе функцыянавання, прынята называць неалагізмамі. Да іх таксама адносяцца аказіяналізмы, ці аўтарскія наватворы, – словы, створаныя пісьменнікамі, грамадскімі дзеячамі ў якасці выразных сродкаў толькі ў пэўным кантэксце. “Такія словы ўжываюцца або для больш вобразнага выражэння паняццяў, або для стварэння пэўных мастацкіх эфектаў і гульні слоў” [1, с. 387]. Гэтыя словы створаны асобнымі пісьменнікамі ў якасці спецыфічных выразных сродкаў выказвання думкі, але зразумець іх можна толькі ў кантэксце, паколькі яны абазначаюць паняцці і прадметы ў непасрэдным аўтарскім уяўленні. Аўтарскія наватворы звычайна ўзнікаюць і існуюць у мастацкім творы пісьменніка і ў слоўніках літаратурнай мовы не падаюцца. Але сустракаюцца выпадкі, калі найбольш удалыя аказіяналізмы пераасэнсоўваюцца моўным калектывам і ўваходзяць у склад агульнаўжывальнай лексікі.

Як адзначаюць даследчыкі, аказіяналізмы адносяцца да некадыфікаваных слоў, з’яўляюцца своеасаблівымі парушэннямі словаўтваральнай нормы і звычайна ствараюцца для дасягнення пэўнага стылістычнага эфекту [2, с. 57].

Аказіянальныя адзінкі з’яўляюцца нестандартным, незвычайным сродкам стварэння выяўленчай выразнасці ў мастацкіх творах, таму валодаюць своеасаблівай “прыцягальнасцю” для чытача. Гэта павышае іх стылістычную ролю і экспрэсіўнасць. Пісьменнікі ствараюць новыя словы для таго, каб павысіць слоўную вобразнасць, арыгінальна выразіць свае думкі і пачуцці, стварыць розныя асацыяцыі ў чытача.

Паэтычная мова Ніла Гілевіча надзвычай багатая на разнастайныя аўтарскія наватворы, якія дапамагаюць стварыць непаўторныя вобразы, дакладна і ёміста выразіць змест твора. Любы аказіяналізм аўтара гучыць лёгка і натуральна, таму што ён зразумелы ў кантэксце.

У мове твораў Ніла Гілевіча сустракаюцца аказіянальныя адзінкі розных часцін мовы, але, канешне, найбольш пашыранымі з’яўляюцца субстантыўныя формы. Гэта абумоўлена тым, што такія аказіяналізмы валодаюць намінатыўна-сігніфікатыўнай функцыяй, а таксама дакладнай прадметна-паняццёвай суаднесенасцю: “*А ўсё лясы ды пералескі, // Бары, дубровы ды гаі, // Бяроз і сосен пераблескі*” [3, с. 27].

Распаўсюджаным у паэтычным дыскурсе Ніла Гілевіча з’яўляецца асноваскладанне з нулявой суфіксацыяй. Такія аўтарскія наватворы яскрава і маляўніча характарызуюць навакольную рэчаіснасць, апісваюць прыродны свет: “*О першы вальс! Павек забыцца // Не зможа той паднебны ўзлёт! // Як лёгка з ёй было кружыцца, // Адчушы ў сэрцы веснаход!*” [3, с. 28]. Таксама даюць характарыстыку пэўнай асобе, ствараюць вобраз, які аўтар хоча нам паказаць: “*Дый не на жарт «забрала» Бэнся! // Амбітны, хцівы сэрцаед // У інтэрнат зайсці ўжо меўся, // Каб на яе натрапіць след*” [3, с. 34]. Такія назоўнікі-аказіяналізмы ўзмацняюць экспрэсіўнасць за кошт метафарычнасці апорнага кампанента.

Падобныя субстантыўныя аказіяналізмы ўтварыліся шляхам складання іменных і дзеяслоўных асноў: “*Тут спіць Пракоп. Ён рана ўсон, // Бо траціў сілы з неашчаднасцю // На два франты: як вершароб // І як стукач на сумяшчальніцтву*” [4, с. 235]. Тут аўтарскі наватвор называе дзейнасць асобы, гэта становіцца зразумела з кантэксту. Аказіяналізм утварыўся шляхам спалучэння назоўніка ‘*верш*’ і дзеяслова ‘*рабіць*’. Часам аказіяналізмы-назоўнікі перадаюць імклівасць, дынаміку руху асобных аб’ектаў: “*Ад той распачнарадаснай, // Незабыўнай давеку вясны, // Калі ў сэрцах бурліў крыгалом, // Вось каторы ўжо год*” [5, с. 41]. У гэтым выпадку аказіяналізм утварыўся пры дапамозе назоўніка ‘*крыга*’ і дзеяслоўнай адзінкі ‘*ламаць*’.

Шэраг аказіяналізмаў-назоўнікаў утвораны суфіксальнымі спосабам ад іменных асноў і вобразна называюць абстрагаваную прыкмету, стан, якасць або ўласцівасць: “Што? Панясеш Дразду мяшок цяляціны? // Цяльпук стары! Ты звар’яцеў, відаць! // Яму дасі пасля – гнілой выжляціны” [4, с. 277]. Як бачна з кантэксту, аўтар адным трапным словам, аказіяналізмам замяніў шэраг слоў, якія неабходны былі для таго, каб патлумачыць чытачу, што аўтар мае на ўвазе кусок цяляціны, які паляжаў некаторы час. “Гыля, гыля, вершаняты, вершаняты-птушаняты! // Годзе песціцца, туліцца ў душы, як у гнязде! // Хоць і страшна – бласлаўляю // вольны вырай ваш крылаты: // Хай вам добра будзе ў небе, на зямлі і на вадзе” [5, с. 197]. У гэтым творы Ніл Гілевіч стварае аўтарскі неалагізм на аснове падабенства ўтваральнай асновы двух слоў, зусім розных па сэнсе. Але гэта надае мове верша арыгінальнасць.

Даволі частымі ў мове твораў Ніла Гілевіча з’яўляюцца таксама аказіяналізмы-дзеясловы. Пры аказіянальным утварэнні дзеясловы могуць набываць розныя семантычныя адценні, тым самым паглыбляючы сэнс выказанай думкі. Найчасцей дзеясловы ўтвараюцца суфіксальнымі спосабам ад іменных асноў і абазначаюць дзеянне паводле прыкметы: “Артур Мікітаў за партнёрышу // Мар’яну вывеў твіставаць” [3, с. 126]. “Пісаць бы мне пра час далёкі! // Не зябла б муза сіратой: // Штодзень бы піў нагбом з даёнкі // Хвалебстваў пенны сырадой” [3, с. 5].

Дзеясловы, утвораныя прэфіксальнымі спосабам, характарызуюць неаднаразовасць, паўтаральнасць дзеяння: “Ягоным смехам, словам, спевам // Пасля ўмудрэеш... А спярша – // Патрэбен плач, каб болем спелым // Магла напоўніцца душа” [3, с. 100].

Сустракаюцца ў Ніла Гілевіча дзеясловы, утвораныя прэфіксальна-суфіксальнымі спосабам. Яны характарызуюць хуткае, абмежаванае дзеянне: “Зніякавеў, застыў ва ўсмішчы – // Нядобрай, як аскал тхара. // Услед за імі з інтэрната // На вулку выйшаў злы, як звер” [3, с. 36].

Аказіяналізмы-прыметнікі абазначаюць якасці прадметаў і з’яў аб’ектыўнай рэчаіснасці, надаюць ім вобразную характарыстыку. Яны могуць утварацца пры дапамозе асноваскладання з нулявой суфіксацыяй ад іменных асноў: “А ў той жа час плюгава-морды // І віслазоды бегемот – // Глядзіш – вядзе пад ручку, горды, // Такую жонку – божа мой!” [3, с. 119]. Акрамя гэтага, яны ўтвараюцца ад іменных асноў пры дапамозе асноваскладання з суфіксацыяй: “...Недзе дождж прайшоў – // Па схілах горных, // Па садах, дзе беляы налівы, // Ды не той – // Гаючы, жыватворны, // А – атрутны, смертаносны лівень” [5, с. 22]. Таксама яны могуць утварацца суфіксальнымі спосабам: “Хай буду збэшчаны і скляты, // А свой радок, якім не лгу, // На рагазлівы і дзяркаты / Не прамяняю: не магу!” [3, с. 47]. З дапамогай прыметнікаў-аказіяналізмаў, утвораных такім чынам, аўтар падае знешнюю характарыстыку прадмета. Зрэдку ў складзе аказіяналізмаў-прыметнікаў сустракаюцца адзінкі, утвораныя прэфіксальнымі спосабам: “І будзе думацца: які ты — // Яшчэ ў прадаўнія часы — // Быў, любы краю, знакаміты // Майстрамі-творцамі красы!” [3, с. 65].

Прыслоўі-аказіяналізмы могуць утварацца суфіксальнымі спосабам: “Закончыць сказ, парыўна ўстаўшы, // Антосю Лёдзя не дала” [3, с. 99]. Тут аўтарскі наватвор выражае рэзкасць дзеяння. Таксама аказіяналізмы-прыслоўі ўтвараюцца прэфіксальна-суфіксальнымі спосабам і выражаюць часавыя адносіны: “Пры ўмове, матухна, што сёння // Зямлі ўсёй дочки і сыны // Развезаць змогуць назаўсёдна // Цень тэрмаядзернай вайны” [3, с. 103].

Такім чынам, адметнасцю мовы мастацкіх твораў Ніла Гілевіча з’яўляецца стварэнне і ўжыванне аўтарскіх наватвораў. Тым самым аўтар унёс істотны ўклад у развіццё беларускай культуры. Вядучае месца ў творчасці аўтара займаюць аказіяналізмы-назоўнікі, якія маюць найбольшы выяўленча-выразны патэнцыял у кантэксте твора. Па колькасных паказчыках не адстаюць і аказіяналізмы-дзеясловы, якія спрыяюць узмацненню слоўнай вобразнасці і выяўленчай выразнасці маўлення. Значна радзей аўтар ужывае ў якасці аказіяналізмаў прыметнікі і прыслоўі.

Літаратура

- 1 Беларуская мова: Энцыклапедыя / Беларус. энцыкл.; пад рэд. А. Я. Міхневіча; рэдкал.: Б. І. Сачанка (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : БелЭн, 1994. – 657 с.
- 2 Прыгодзіч, М. Р. Сэнс у іх хаваецца яшчэ большы, чым паэзія. Аўтарскія неалагізмы як факт мовы / М. Р. Прыгодзіч // Роднае слова. – 1995. – № 8. – С. 56–60.
- 3 Гілевіч, Н. С. Родныя дзеці : раман у вершах : для ст. шк. узросту / Ніл Гілевіч. – Мінск : Маст. літ., 2010. – 199 с.
- 4 Гілевіч, Н. Збор твораў. Т. 4. Сатыра і гумар 1948–2003 / Ніл Гілевіч. – Мінск : Маст. літ., 2003. – 334 с.
- 5 Гілевіч, Н. Выбраныя творы: у 2 т. / Н. Гілевіч. – Т 1: Вершы, паэмы, п’есы. – Мінск : Маст. літ., 1991. – 478 с.

УДК 373.5.091.3:821.161.3-1*М.Багдановіч

М. М. Дыдышка

ВЫВУЧЭННЕ ТВОРЧАСЦІ МАКСІМА БАГДАНОВІЧА Ё СЁМЫМ КЛАСЕ

У артыкуле акрэсліваюцца асноўныя метадычныя падыходы да вывучэння верша “Маёвая песня («Па-над белым пухам вішняў...»)” Максіма Багдановіча, які прадугледжаны праграмай па беларускай літаратуры для сёмага класа. Адзначаюцца магчымыя шляхі работы з тропамі і пытаннямі тэорыі літаратуры. Аўтар прыходзіць да высновы аб неабходнасці вылучэння дзвюх гадзін на вывучэнне верша.

Школьная праграма прадугледжвае знаёмства з творам “Маёвая песня («Па-над белым пухам вішняў...»)” Максіма Багдановіча ў сёмым класе [1]. У гэты перыяд вучні павінны асэнсаваць майстэрства паэта ў мастацкай перадачы навакольнага свету, яго прыгажосці і характа. Таксама настаўнік павінен звярнуць увагу вучняў на ролю эпітэтаў, метафар і гукапісу ў тэксце, разгледзець вершаваны памер твора і яго рытмічныя асаблівасці. Важна зрабіць так, каб твор запомніўся вучням, бо гэта паспрыяе больш якаснаму вывучэнню літаратуры. В. Ляшук адзначае: “Сустрэчу з мастаком слова настаўніку неабходна зрабіць асабліва ўражваючай і па мажлівасці запамінальнай” [2, с. 5]. Верш “Па-над белым пухам вішняў...” прызначаны праграмай для завучвання на памяць, таму перад настаўнікамі стаіць задача стварыць усе ўмовы для таго, каб максімальна паспрыяць больш хуткаму запамінанню твора.

На гэтым этапе вучні ўжо маюць уяўленне пра тое, хто такі Максім Багдановіч, таму лагічна пачаць урок з паўтарэння і актуалізацыі ведаў сямікласнікаў. Настаўнік прапануе вучням узгадаць, з якімі творамі паэта вучні знаёміліся ў пятым і шостым класе (вершы “Зімой” і “Вадзянік”). Калі настаўнікам была праведзена плённая праца над вывучэннем гэтых твораў, школьнікі змогуць узгадаць не толькі іх назвы, але і тэкст верша “Зімой”, таму што дзеці вучылі яго на памяць. Акрамя таго, яны павінны ўспомніць і тую інфармацыю з біяграфіі пісьменніка, якую падаваў настаўнік у ранейшых класах.

Для больш поўнага і глыбокага ўспрымання вучнямі верша “Па-над белым пухам вішняў...” мэтазгодна ўвесці такі этап урока, як псіхалагічная падрыхтоўка да ўспрымання матэрыялу. У вершы “Маёвая песня” пануе лёгкая, вясновая і яркая атмасфера, і настаўнік можа выкарыстаць гэты факт для эмацыянальнай падрыхтоўкі вучняў да знаёмства з творам. Зараз у сеціве існуе вялікая колькасць пейзажных відэаматэрыялаў, якія суправаджаюцца адпаведнай музыкай. Дадзены фармат відэа папулярны ў сацыяльных сетках, таму вучні не толькі адчуваюць настрой верша, але і зацікавацца тым, што далей